

ЗАМОНАВИЙ ОИЛАДА ЭР-ХОТИН МУНОСАБАТЛАРИНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ

Курбонова Дилфуза Самиевна, Бухоро Психология ва Хорижий тиллар институти талабаси, kurbanovadilya80@gmail.com

Аннотация: Ўзбек oilалари ҳаётида oilа-никоҳ муносабатларининг заифлашуви ва унинг бузилишлари юқорида қайд этилган давлатлардагига қараганда анча кам бўлса-да, афсуски ажралишнинг асоратлари oilа аъзолари ва қариндош-уруғлар ўртасида ниҳоятда аянчли оқибатлар, нохуш ҳолат ва ҳодисалар келтириб чиқараётганлиги кузатилмоқда. Демак, oilаларнинг бузилиши ва унинг оқибатида юзага келадиган турли хилдаги асоратлар ижтимоий психология ва этнопсихология фанларининг тадқиқот предмети сифатида кенг ўрганишни тақозо этади.

Калит сузлар: Замонавий oilа, oilа педагогикаси, умумий психология, ижтимоий психология, этнопсихология, oilа психологияси.

СОВРЕМЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ МУЖА И ЖЕНЫ В СОВРЕМЕННОЙ СЕМЬЕ

Курбонова Дильфуза Самиевна, Студент Бухарского института психологии и иностранных языков, kurbanovadilya80@gmail.com

Аннотация: В жизни узбекских семей ослабление семейно-брачных отношений и их нарушений гораздо меньше, чем в вышеперечисленных странах, но, к сожалению, наблюдается, что осложнения развода вызывают крайне печальные последствия, неприятные ситуации и события. между членами семьи и родственниками. Поэтому распад семей и различные осложнения, возникающие в результате него, требуют широкого изучения как предмет исследования социальной психологии и этнопсихологии.

Ключевые слова: Современная семья, семейная педагогика, общая психология, социальная психология, этнопсихология, семейная психология.

MODERN RELATIONSHIPS OF HUSBAND AND WIFE IN A MODERN FAMILY

Kurbonova Dिल्фуза Samievna, Student at the Bukhara Institute of Psychology and Foreign Languages, kurbanovadilya80@gmail.com

Abstract: In the life of Uzbek families, the weakening of family and marital relations and their violations is much less than in the some countries, but, unfortunately, it is observed that the complications of divorce cause extremely sad consequences, unpleasant situations and events. between family members and relatives. Therefore, family breakdown and various complications arising as a result of it requires extensive study as a subject of research in social psychology and ethnopsychology.

Key words: Modern family, family pedagogy, general psychology, social psychology, ethnopsychology, family psychology.

Президентимиз И.А.Каримов алоҳида таъкидлаб ўтганларидек, "Шарқда қадим-қадимдан oilа муқаддас Ватан саналган. Ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарму-ҳаё, меҳру-оқибат, меҳнатсеварлик каби барча инсоний фазилатлар, энг аввало, oilада шаклланган"

Дарҳақиқат, Шарқнинг буюк алломалари ва маърифатпарварлари ҳисобланган Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Кайковус, Юсуф Хос Ҳожиб, Алишер Навоий, Ҳусайн Воиз Кошифий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Ризоуддин ибн Фаҳруддин, Аҳмад Дониш, Абдулла Авлоний, Фитрат ва бошқаларнинг асарларида Марказий осийда яшаб келаётган халқлар, жумладан, ўзбек халқининг оилавий ҳаёти, ундаги ўзаро муносабатларнинг (айниқса эр-хотин) миллий психологик хусусиятлари, эр-хотиннинг бурч ва вазифалари, оиланинг турмуш тарзи ва тарбиявий муҳити ва бошқалар ҳақида қимматли фикрлар мавжуд.

Оилавий турмуш ва ундаги шахслараро муносабатлар маданиятига хос масалалар буюк муҳаддис алломалар Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий, Ат-Термизий ижодларида ҳамда тасаввуф фалсафасининг йирик намояндалари бўлмиш Аҳмад Яссавий, Баховуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро тариқатларида ҳам кенг ёритилгандир.

Шарқ мутафаккирларининг илмий-маданий меросини ўрганар эканмиз, уларда баён қилинган оилавий турмуш қоидалари, ундаги шахслараро муносабатлар маданияти, фарзанд камолоти, эркак билан аёл муносабати, инсоний фазилатларнинг шаклланиши ҳақидаги қимматли фикрлар шарқ халқлари, хусусан, ўзбек халқининг оғзаки ижоди, эпосининг (ўзбек халқ мақоллари, эртаклари, дostonлари, афсоналари, ривоятлари) узвийлиги асосида таркиб топган илмий-маданий мерос эканлигини кўрамиз.

Чунончи, ўзбек халқининг оғзаки ижоди ва эпосларида мардлик, ҳалоллик, камтарлик, ишонч, севгига-садоқат, дўстлик, адолатлилик, меҳнатсеварлик, ҳамфикрлилик, орасталик, гўзаллик, оқиллик, эътиқод, ҳурмат-эҳтиром, оила шаъни ва ғурурини ҳимоя қилиш, туғилган жойига муҳаббат, эзгуликка интилиш, ҳалол ва пок яшаш улуғланган. Бу воқеликни биз Алпомиш, Кунтуғмиш, Гўрўғли, Ойсулув, Лайли ва Мажнун, Юсуф ва Зулайҳо каби қатор ўзбек халқ дostonларининг қаҳрамонлари мисолида кўришимиз мумкин.

Кўриниб турибдики, халқ оғзаки ижоди ва диний ғоялар ҳамда ҳикматномалар оғзаки тарзда авлоддан-авлодга кўчиб сайқаллашган ҳолда сақланиб келган бўлса, халқимиз орасидан етишиб чиққан донишманд ва алломалар эса ана шундай қимматли маълумотларни халқ анъаналари ва қадриятларига таянган ҳолда ўз асарларида ёритган ҳолда илмий-маданий мерос сифатида келгуси авлодлар учун қолдирганлар. Улардан бири - жаҳон илм-фани ҳазинасига муносиб ҳисса қўшган мутафаккир олим Абу Наср Форобийдир.

Абу Наср Форобий (873-950) жамият тараққиёти қонуниятларини ва инсон камолоти босқичларини, инсонлар яшаш жараёнида бахт-саодатга эришув йўллариини ўзининг машҳур асари "Фозил одамлар шаҳри"да баён этади. Форобий оқил инсонлар ҳақида гапириб, "Ақлли деб шундай кишиларга айтиладики, улар фазилатли, ўткир мулоҳазали, фойдали ишларга берилган, ёмон ишлардан ўзларини четга олиб юрадилар. Бундай кишиларни оқил дейдилар" деган эди. Аллома оқиллар бор жойда ҳеч қачон муаммолар ва келишмовчиликлар бўлмаслигига ишора қилади. Унинг ғояларида оиланинг тўлиқлиги, унда қарор топган соғлом маънавий муҳитнинг аҳамиятини акс эттирадиган фикрлар ҳам мавжуд. "Ҳар бир инсон ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади. У бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар

жамоасига эҳтиёж туғилади. Бундай жамоа аъзоларининг фаолияти бир бутун ҳолда уларнинг ҳар бирига яшаш ва етукликка эришув учун зарур бўлган нарсаларни етказиб беради" (10; 186) ёки "одамларга нисбатан уларни бирлаштирувчи бошланғич асос инсонийликдир. Ҳақиқий бахтга эришиш мақсадида ўзаро ёрдам қилувчи кишиларни бирлаштирган шаҳар (бизнингча, оила) фазилатли шаҳардир, бахтга эришиш мақсадида бирлашган кишилар жамоаси (бизнингча, оила жамоаси) фазилатли жамоадир" (10; 224).

Абу Райҳон Беруний (973-1048) ўз ижтимоий қарашларини акс эттирган яхлит ижтимоий таълимот яратмаган бўлса-да, лекин у ижтимоий масалалар бўйича ўзининг нуқтаи назарини кўпгина қомусий асарларида изҳор этишга ёки улар юзасидан танқидий фикрлар айтишга ҳаракат қилган. Абу Райҳон Берунийнинг муайян қарашлари оилавий турмуш, оила ва никоҳ, оилавий қадриятлар ва унинг аъзолари ўртасидаги муносабатларига хосдир. Бундай ишораларни Беруний ҳикматларида ҳам учратамиз. "Яхши хулқ яхшилик аломатидир" (11; 19). "Бузуқ ниятли ва ёмон ахлоқли кишилар ўртага кириб олиши билан иш тўғри бўлмайди" (11; 20). "Тенглик ҳукм сурган жойда сотқин, алдамчи эҳтирослар, ғам-ғусса бўлмайди (11 ; 174) оилавий муносабатларда ана шундай ҳикматларга амал қилишимиз мақсадга мувофиқдир. Беруний ўрта Осиё, Қадимги Юнон ва Ҳинд халқлари ҳаётини яхши билгани учун улар амал қиладиган урф-одатлар, қадриятлар ва миллий маданиятларининг ўзига хос томонларини таққослаб таҳлил қилади. Ушбу таҳлиллار оила-никоҳ, оиладаги ўзаро муносабатларга ҳам хосдир. Жумладан, у оилаларнинг "полигамия" (эркак ёки аёл бир пайтнинг ўзида биттадан ортиқ эр ёки хотинга эга бўлишига йўл қўйиладиган никоҳ шаклини билдиради) тури ҳақида ҳам қимматли маълумотларни келтиради. Масалан, Жанубий Ҳиндистон маданиятида туд эркалари биологик нуқтаи назардан оталикни ўрнатиш билан қизиқмаганлар. Уларда болага оталик расмини амалга ошириш чоғида ўқли камонни ҳомиладор аёлга тантанали суратда берган эркак боланинг отаси ҳисобланган. Агар кейинчалик бошқа бир эркак болага оталик қилишни хоҳлаб қолса, бу расм аёлнинг навбатдаги ҳомиладорлигида такрорланган. Бу маълумотлар изланувчиларда ижтимоий тарихий тараққиёт давомида оилавий турмушнинг такомиллашуви, оила-никоҳ муносабатларининг барқарорлашуви ва моногамия оила турининг келиб чиқиши тарихи ҳақида илмий тасаввурлар шаклланишига ёрдам беради.

Ушбу муаммога оид мулоҳазалар Абу Али Ибн Синонинг (980-1037) "Донишнома", "Рисолаи ишқ", "Тиб қонунлари", "Уй хўжалиги" каби қатор асарлари Марказий Осиё халқлари ахлоқ-одоби, тарбия психологияси, фалсафа ва табобат оламида алоҳида ўрин тутаяди.

Ибн Сино оилавий муносабатларнинг турли ва муҳим томонларини ёритар экан, аввало оила бошлиғи эрнинг олдидаги масъулиятли вазифаларга эътиборини қаратади. Унинг фикрича, биринчи навбатда эр оиладаги тарбиявий ишларга доир ҳам назарий, ҳам амалий маълумотларга эга бўлиши шарт. Шундагина, у ҳақиқий оила бошлиғи бўла олади. Эр-хотин муносабати тенглик ҳамжиҳатлик ва ўзаро ҳурмат асосида қурилиши ҳақида тўхталиб, "Эркак киши оила бошлиғидир, у оиланинг барча эҳтиёжларини қондирмоғи лозим, чунки бу унинг бирламчи вазифасидир. Аёл эса эркакни яхши, муносиб йўлдоши ва бола

тарбияси борасида энг яхши ворис ва ёрдамчисидир" деб ёзади Ибн Сино (23;208).

Алишер Навоий (1441-1501) "Махбуб ул қудуб", яъни "қалблар севгилиси" ва "Вақфия" асарларида оилавий турмуши билан боғлиқ эр ва хотиннинг вазифалари, бурчлари, ўзаро муносабат-мулоқот маданияти, уларнинг мувофиқлиги ва номувофиқлиги, унинг оқибатлари ҳақида қимматли насихат ва маълумотларни ёзиб қолдирган. Жумладан, Алишер Навоий "Махбуб ул қудуб" асарининг 37 фасл "уйланганлик ва хотинлар тўғрисида" аёлнинг фазилатлари ва унинг оиладаги ўрни ҳақида қуйидагиларни ёзади; "Эр билан хотин бир-бирига мос тушса, ўртада бойлик ва саранжомлик бўлур, уй безаги ундан ва уйланганнинг (эрнинг) тинчлиги ундан.

Ҳусни бўлса, кўнгилга ёқимли бўлур, яхшилиги бўлса, жон озиғидир. Ақлли бўлса, турмуш интизомли ва рўзгор керак яроғи тартибли ва саранжомли бўлади. Ана шундай турмуш ўртоғи бўлса - ғам кулфатда сирдош ва ҳамдамнинг бўлур, махфий ва яширин дард ва машаққатда ҳамнафас ва ҳамроҳинг бўлур. Турмушдан ҳар жафо етса, ҳасратдошинг ул ва осмондан ҳар бир бало келса, кўмақдошинг ул. Кўнглинг ғамидан ул ғам чекади.

Носоз жуфт уй учун ҳам очиқ ва ҳам яширин кўрқинчли касалликдир. Уятсиз бўлса, кўнгил ундан озорланади, ярамас бўлса, руҳ ундан азоб тортади. Тили ёмон бўлса куёвнинг кўнгли яраланади, ёмон ишлик бўлса, эрга юз қаролик келади. Майхўр бўлса, уй ободонлиги йўқолади ва бузуқи бўлса уй ичи расвогарликка айланади".(12;244)

Ҳусайн Воиз Кошифий (1440-1505) ўзининг ҳаётдан олган сабоқлари, тажрибалари асосида инсонпарварлик, ижтимоий ҳаёт, оилавий одоб, адолат, ҳалоллик, софдиллик, тўғрилиқ, ростгўйлик ҳақидаги фикрларини қизиқарли ҳикоялар, ривоятлар, панду-насихатлар ёрдамида баён этган. У салбий ахлоқий хислатларни қоралайди ва уларнинг инсон ҳаёти ва жамият учун катта зарар олиб келишини қатор ибратли ривоятлар билан кўрсатади. Коши-фий жамиятда, одамлар ўртасида ва оиладаги ўзаро муносабатларда ахлоқ меъёрлари бўлиб, бу меъёрлар инсонларнинг хулқ, феъл-атворларини тартибга солиб турадиган ахлоқий талаблардир, деб баҳолайди. У ижобий хислатларнинг кишиларда бўлиши шарт бўлган инсоний фазилат деб тушунади. Инсоний фазилатлар; сабр, ҳаё, иффат, покизалик, собитқадамлик, сахийлик, ростгўйлик, шижоат, камтарлик, хушёрлик, олийҳимматлилик, диёнатлилик, аҳдига вафолик, андишалилик, иззат-ҳурматни билиш, сир яшира олиш каби фазилатларни бирма-бир таърифлаб, уларнинг аҳамияти ва оқибатларини айтиб ўтади.

Ўз даврининг етук уламси Ризоуддин ибн Фахруддин эр-хотин муносабатларининг софлиги нақадар муҳим аҳамият касб этишини эътироф этган ҳолда бу масалага шундай ёндашади. "Гўзал муомалали бўлмоқ ислом шариатининг биринчи қоидаларидандир. Гўзал муомаланинг энг лозим қисми хотин билан бўлажак муомаладир. Қуръони Карим хотинлар билан гўзал мушоират этишга буюргандир. Бундай муомала этувчи эрнинг дунёси тузук, охирати роҳат бўлур.

Хотинга гўзал муомала қилувчи олий табиатли эрлар шариату ақл тарафидан ман этилган нарсаларга хотинларини йўлламайдилар ва энг азиз боласига бўлган меҳру-шафқати даражасида оқибат кўрсатиб, хотинларини барча машаққатдан сақлайдилар, қурбилари етмаган хизматга буюрмайдилар".(34;64)

XX аср Туркистон жадидчилигининг улкан намояндаларидан бири Абдурауф Фитрат "Оила" номли асарида фарзандлар тарбияси, қизлар ҳам илм олиш кераклиги ва бу соҳада ота-онанинг вазифалари, уйланиш ва уйланмаслик, уйланишда қандай хотин танлаш лозим, бўлажак эр-хотин биринчи марта нималарга эътибор бериши лозимлиги, эр-хотиннинг қандай яшамоқлари хусусида оиланинг маишати ва идораси, эр хотинга хос сифат ва фазилатлар тўғрисида ҳаётий маълумотларга таяниб илғор ғояларни илгари суради. У "миллат тақдири мана шу миллат вакиллари яшаган оиланинг ҳолатига боғлиқдир, қаерда оила муносабати кучли интизомга таянса, мамлакат ва миллат ҳам шунча кучли ва тартибли бўлади", деб ёзади

Фитрат мазкур асарининг уйланишда қандай хотин танлаш лозим мавзусида "эр хотин мушкулотдан иборат бўлган ҳаёт сафариди бирга бўлиб, жисмоний ва руҳий осойишталикка шерик, инсоний вазифаларни бажаришда дастёр, қайғу ва умидсизлик дамларида ғамхўр, саодат ва бахтиёрлик чоғлари бир-бирларига ҳамдам бўлишлари лозим. Шундай экан, улар албатта, энг аввало, бир-бирларини камоли диққат ва тажриба юзасидан имтиҳон қилишлари зарур. Хотин эркак ҳолидан ва йигит қиз аҳволидан яхшигина хабардор бўлиб, кейин турмуш қуришлари лозим", деб огоҳлантиради. Фитратнинг фикрича, уйланиш учун яна тўрт нарсага алоҳида эътибор бериш лозим: мол, насаб, ҳусн ва имону-эътиқод. "Уйланиш орзусида бўлган эр билан хотиннинг мол (бойлик)лари ва насаблари тақрибан бир хил бўлиши лозим. Акс ҳолда эр билан хотин бир-бирларига тенг бўлмай, ҳаётини мудом азобга қўяди".

Шарқ мутафаккирларининг маънавий меросидан бундай мисолларни адоқсиз давом эттириш мумкин. Кўриниб турибдики, оила барқарорлигига шахслараро муносабатлар таъсири масаласига Шарқ мутафаккирлари ва маърифатпарвар зиёлилари алоҳида эътибор билан қараганлар. Уларнинг асарларида оиланинг муқаддаслиги, унинг жамият ҳаётида тутган ўрни, оила муқаддаслигини белгиловчи муҳим миллий-маданий ва миллий-психологик омиллар кўрсатиб ўтилган.

Айниқса, оиланинг асосини ташкил этувчи эр ва хотинга хос сифат ва фазилатларнинг шаклланган бўлиши, улар оилавий бурч ва вазифаларини садоқат билан адо этишлари, бир-бирига меҳрибон ва кечиримлилиги энг муҳим қадрият сифатида эъзозланади.

Оила барқарорлигини белгиловчи шахслараро муносабатлар таъсирига хос қимматли маълумотлар ҳозирги оилавий турмуш ва унинг барқарорлигини таъминлашда ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Оилавий ҳаёт муаммоларининг ижтимоий-психологик хусусиятлари психология фанининг долзарб масалаларидан бири бўлиб қолмоқда. Ижтимоий психологияда оилавий ҳаёт муаммоларига доир илмий тадқиқот ишлари қанчалик кенг миқёсда олиб борилишига қарамай, унинг ҳали етарли даражада ўрганилмаган томонлари ҳам мавжуд. Булар қаторига оила барқарорлигига шахслараро муносабатлар таъсирининг ижтимоий-психологик хусусиятлари ҳам киради.

Бугунги кунда никоҳ ва оилада муҳим ўзгаришлар юз бераётганини рад этиш қийин. Булар кенгроқ ижтимоий ўзгаришларни ўзида ифодалайди.

Тадқиқотларнинг гувоҳлик беришича "бахтли оила" ва "фаровон турмуш" ни таъминловчи муҳим жиҳатлар тўғрисидаги ўспиринлар тасавури билан

оилалилар тасаввури ўртасида кескин фарқ мавжуд. Бу ҳолат айниқса оиланинг маънавий ва моддий ҳаёти тўғрисидаги тасаввурларда ёрқин намоён бўлади. Никоҳдан кейинги ҳаёт эр-хотиннинг ўз турмуш тарзи ва тажрибалари ёрдамида ўзларининг бахтли оилаларини қуришга ундайди ва бу ижтимоий воқеликни улар реал тушуна бошлайдилар.

Бахтли оила масалалари билан шуғулланган етакчи социолог ва психолог олимлар унинг 11 та энг муҳим шарт-шароитлари мавжудлигини аниқлаганлар:

1.Эр-хотиннинг ўзаро бир-бирини тушуниши. 2.Алоҳида уй-жойнинг мавжудлиги. 3.Моддий жиҳатдан яхши таъминланганлик. 4.Фарзандлар. 5.Никоҳ мустаҳкамлигига ишонч. 6.Оилада бўш вақтни қизиқарли ўтказиш. 7.Ўзига ёққан иш билан таъминланганлик. 8.Маълумотнинг мослиги. 9.Иш жойининг қулайлиги. 10.Яхши дўстларнинг мавжудлиги. 11.Эр-хотиннинг эркинлиги.

Уларнинг тадқиқот таҳлилларига кўра, қайси бир оилада ана шундай имкониятлар мавжуд бўлса, у оилани бахтли оила дейиш мумкин, унинг аъзолари эса бахтиёр ва фаровон турмуш кечираётганликларидан дарак беради

Хорижий мамлакатларда шу соҳада ўтказилган тадқиқотлар натижаларига кўра, юқори синф ўқувчиларида бахтли оила қуришлари учун уларда иккита муҳим жиҳат шаклланган (улар эгаллаган) бўлиши шарт. Биринчиси, ғоявий етуклиги (иқтисодий таъминланганликка нисбатан ҳам), иккинчиси, ўзаро муносабат ва мулоқот маданияти таркиб топган бўлиши зарур. Шу билан бир қаторда оила қураётган ёшларда яна: ўзини ўзи англаб ўзидаги қусурларни қисқартиришга интилиш, воқеа ва ҳодисаларга ўзгалар назари билан қараш, муомалада юқори маданиятлик, бошқаларни хоҳиш ва қарашлари билан ҳисоблашиш, севгини улуғлаш, бир-бирига барқарор ишонч, бир-бирини тушунишнинг юқорилиги, бир-бирига ҳурмат ва садоқат) каби фазилатлар ҳам мужассамлашуви керак.

Оилавий муносабатларни ўрганиш соҳасида эстониялик олимлар Э.Тийд ва В. Уколоваларнинг олиб борган тадқиқотлари диққатга сазовордир. Улар оиладаги эр-хотин ўзаро муносабатлари характерига қараб унинг моделларини ишлаб чиқадиладар. Уларнинг фикрича, ҳозирги жамиятда кўпроқ оиланинг 2 та модели: Анъанавий (асимметрик) оила модели ва замонавий (симметрик) оила модели учрайди. Анъанавий (асимметрик) оилада эр сўзсиз оиланинг иқтисодий таъминотчиси ва унинг бошлиғи саналади. Оиладаги иттифоқ мавқеини у белгилайди. Оила ҳаётига хос ташкилий ва бошқа муҳим муаммолар ечимини у белгилайди. Шу боис, эр оиладаги бошқа ташвишлардан озод қилинади. Аёл эса анъанавий оилаларда унча кўп даромад келтирмайди ёки нисбатан оз даромад келтиради. Унинг учун энг муҳими фарзанд кўриш (туғиш) ва оила ҳўжалигини намунали юритиш, болаларни назорат қилиш ва уларнинг камолоти билан шуғулланишдир. Шунга кўра, оила юритиш жавобгарлиги кўп жиҳатдан унга боғлиқ бўлгани учун ундаги микро муҳитни яратиш ва шакллантириш ташвиши, асосан, унинг мажбуриятига киради.

Замонавий (симметрик) оилада эр-хотин ўзаро муносабатлари анъанавий оиладигидан фарқли ўлароқ (ёки бу оила эгалитар (французча - тенглик) оила ҳам дейилади) ундаги барча роллар хоҳ у иқтисодий, хоҳ у тарбиявий бўлсин ҳаммаси эр-хотиннинг ҳамкорлигида, биргалигида амалга оширилади. Улар оила ҳўжалигини бирга юритадилар, унинг масалалари ва муаммоларини бирга ҳал қиладилар ҳаттоки, то тарбиявий масалаларгача.

Эстониялик олимлар Э.Тийт ва В.Уколоваларнинг кўрсатишича, оиланинг мустақамлиги, ундаги муносабатларнинг аниқ мақсадларга қаратилганлиги ва йўналтирилганлиги билан ҳам белгиланади. Улар оилавий муносабатлар мақсадини кўпроқ 3 йўналишда бўлишини фарқлайдилар. Оилавий муносабатлар барқарор бўлади, қачонки:

1.Мақсад, болалар тарбияси билан боғланган бўлса;
2.Мақсад, эр-хотиннинг шахс сифатида янада ривожланиб боришини асосласа;

3.Мақсад, оила учун зарурий нарсаларни, уйни шинам ва орасталигини таъминлашга қаратилган бўлса

Кўриниб турибдики, оила барқарорлиги-оила аъзоларининг ўзаро ҳурматга, севги-муҳаббатга, жавобгарлик - бурч ҳиссига ва эр-хотиннинг психологик ва жинсий ўзаро мослигига асосланган жуда мураккаб, кўп қиррали ва кўп даражали муносабатлари натижасидан иборатдир.

Оила барқарорлиги оиланинг ягона ва бутунлигини сақлайди. Афсуски, оила барқарорлиги XX асрнинг 80-90 йилларига келиб пасая бошлаган. Бунинг асосий сабаблари оила бузилишларининг кескин ошиши, болаларни туғилиш сонининг камайиши, никоҳсиз оилаларнинг кўпайиши билан тавсифланади. Шу боис, ҳозирги ёшларга оила бузилишининг муҳим сабабларини тушунтириш билан бирга оила беқарорлигига олиб келувчи жуда мураккаб омиллар таъсирини ҳам далиллаб бориш зарур.

Аксарият тадқиқотлар натижаларига кўра, оила бузилишининг энг муҳим сабаблари: эр-хотиннинг бир-бирига нисбатан ишончининг йўқолиши, ҳиссиётнинг (севги-муҳаббатнинг) сусайиши, характер хусусиятларнинг мос келмаслиги, эр-хотиндан бирининг бола кўришга лаёқати йўқлиги ёки жинсий қоникмаслик ҳолатларидан иборатдир. Бундай натижаларни узоқ ва яқин чет эл психологлари олиб борган тадқиқотларда ҳам яққол кўришимиз мумкин.

Америка Қўшма Штатларида сўров даврида 266 та оилавий муаммолар бўйича шуғулланадиган маслаҳатчилар ўрганиб кўрилганда, уларнинг қайд этишича, уларга ёрдам сўраб мурожаат қилган ҳар 10 та оиланинг 9 тасида ўзаро муносабатларда қийинчиликлар содир бўлаётганлигини тасдиқлай-дилар. Мазкур қийинчиликлардан: - коммуникатив қийинчиликлар - 86,6% ни, болалар ва уларнинг тарбияси билан боғлиқ - 45,7% ни, жинсий муаммолар - 43,7% ни, молиявий муаммолар - 37% ни, маданий муаммолар - 37,6% ни, туғишганлар билан муносабат - 28,4% ни, эр-хотин ўртасидаги ишончсизлик - 26,6% ни, ҳўжалик ишлари - 16,7% ни, жисмоний ҳақоратлаш - 15,6% ни ва бошқа муаммоларни ташкил этади.

Худди шундай ҳолатни, яъни эр-хотин ўртасидаги ўзаро муносабатлар маданиятини америкалик тадқиқотчилар В.Метьюза ва К.Михановичлар олиб борган реал оила ҳаётини ўрганиш натижалари ҳам тасдиқлайди. Улар бахтли ва бахтсиз оилалар (шартли равишда) орасидаги ўндан ортиқ зарур фарқларни кўрсатиб ўтганлар. Уларга: -Оилада эр-хотин муносабатларидаги тенгсизлик; бир-бирини яхши тушунмаслик; жаҳл билан гапириш; ўзини таҳқирланганлигини сезиш; эътиборсизлик; умидсизлик; ишончсизлик; жанжалларни содир этиб туриш; бировларнинг фикрига қўшилмаслик, ҳурмат талабликлар эканлигини асослайдилар.

Россияда ўтган асрнинг 80-90- йилларида оила муаммолари билан шуғулланган психолог олимлар (С.В. Ковалёв, Н.Н. Обозев) нинг баҳосига кўра, бахтсиз оилаларни уч тоифага киритиш мумкин. Улар шартли равишда: жанжалли, инқирозли, муаммоли оила тоифаларига бўлинадилар.

Жанжалли оилада эр-хотин ўртасида парда (сфера) бўлиб, уларнинг қизиқишлари, эҳтиёжлари, баҳолашлари ва хоҳишлари ўртасида доимо тўқнашувлар келиб чиқади ва у кучли эмоционал ҳолат кўринишида узоқ сақланади.

Инқирозли оилада эр-хотиннинг қизиқиш ва эҳтиёжлари асосан қатъий характерга эга бўлиб, бу ҳолат оилавий ҳаёт соҳасининг муҳим томонларини эгаллайди.

Муаммоли оилада эр-хотин ўртасида содир бўладиган қарама-қаршиликлар ёки зиддиятлар асосан унда қийин ҳаётий вазиятлар, қийинчиликлар (масалан уй-жойнинг йўқлиги, оғир ва узоқ муддатли касаллик) юз берган ҳолатларда юзага келади.

Ўзбек оиласининг миллий-маданий ва ижтимоий-психологик хусусиятларини ҳисобга олмай туриб оила-никоҳ муносабатларини, оилавий турмуш фаолиятини, унинг барқарорлиги ва фаровонлигини мақсадга мувофиқ йўсинда ташкил этиш ва амалга ошириш мумкин эмас.

Тадқиқот натижасида ўзбек оиласининг миллий қиёфасини белгиладиган (ойдинлаштирадиган) ижтимоий-психологик асослар муайян даражада ёритилди. Биз ўзбек халқининг урф-одатлари, анъаналари, маданияти, турмуш тарзини, шунингдек, ҳудуднинг оила ҳаёти ва фаолиятига таъсир этадиган хусусиятларини ҳамда ижтимоий маданий муҳитни мазкур оиланинг миллий қиёфаси моҳиятини ташкил этувчилар сифатида эътироф этдик.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

- 1.Каримов И.А. Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. -Т.: Ўзбекистон. 1998. - 64 б.
2. Каримов И.А. Биздан озод ва обод ватан қолсин. Т.2. -Т.: Ўзбекистон. 1996. -366 б.
3. Каримов И.А. Жамиятимиз мафқураси халқини - халқ, миллатини - миллат қилишга хизмат этсин. -Т.: Ўзбекистон. 1998 -30 б.
4. Каримов И.А Маънавият юксалиш йўлида. -Т.: Ўзбекистон. 1998. -480 б.
- 5.Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. -Т.:Ўзбекистон. 1998. -32 б.
6. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. -Т.: Ўзбекистон. 1998. -432 б.
- 7.Каримов И.А. Юксак маънавият –енгилмас куч. -Т.: Маънавият. 2008.-176 б
- 8.Абдурауф Фитрат. Оила. - Т.: Маънавият. 2000. -112 б.